

ILUKIRJANDUSE TÕLKIJA TREENINGPLAAN¹ **KATRE TALVISTE**

Looduselt kaasa saadud füüsiliste võimete ilmutamisel on minu tippsoorituseks see, kui ükskord kukkusin öhtusöögi ajal tooli pealt laua alla. Lihtsalt juhtus. Laudkondseid üllatas üliväga, mind ennast tõtt-öelda mitte eriti. Täpselt nii polnud varem juhtunud, aga sellega, et kuidagi nii võib iga hetk juhtuda, on tulnud eluaeg arvestada. Üllatuma hakkasin ma siis, kui paari aasta eest esimest korda elus *ei* juhtunud, ehkki kõik tingimused olid loodud, tooli ja laua asemel selge kiilasjää ja puha. Üllatuma selles mõttes, nagu üllatud, kui koged midagi seniolematut, ja mõtled, et vaat siis, või niimoodi näeb see seestpoolt välja.

Selle peale, et sinna seniolematusse on võimalik jõuda, ma ei üllatu. Elukutse on selline. Rajaneb eeldusel, et inimene esialgu ei oskagi asju, aga et oskused on edasiantavad ja õpitavad. Spordipedagoog selgitab: „Oskuste õppimine tähendab õppimise tagajärjel toimunud muutusi oskuste sooritamisel. [...] Kui noor odaviskaja parandab odaviske tulemuse 25 meetrilt 30 meetrini, siis selline muutus peab olema stabiilne ja suhteliselt püsiv ja seda ei tohi põhjustada näiteks kehalise võimekuse areng. Kehalisest arengust tingitud muutused [...] ei ole seotud oskuse paranemisega, mis toimub oskuse õppimise tagajärjel. [...] Selleks, et saaksime rääkida oskuse õppimisest, on oluline, et see saavutaks teatud stabiilsuse, mis ei sõltuks enam niivõrd ajast, sooritamise kohast jms-st.“² See, et kirjandustekstiga töötades, näiteks seda tõlkides, on tulemust keerulisem lühidalt näitlikustada kui odaviske puhul meetritega, ei muuda midagi ei oskuste ega õppimise-õpetamise põhimõttes. Saame rääkida oskusest, kui inimene mõistab

¹ Uurimistööd on toetanud Eesti Teadusagentuur (PRG1106).

² V. Hein, Spordipedagoogika. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 35–36.

midagi teha, ning oskuse õppimisest ja õpetamisest juhul, kui ta mõistab algul kehvemini ja hiljem paremini teha ning selleni on viinud sihipärane töö kellegi asjatundlikul kaasabil. Need spordipedagoogid, liikumisõpetajad, treenerid, kelle puhul saab õppimisest-õpetamisest rääkida, on olemas. Ega mina oma aruga ja juhusliku vedamise läbi ei ole õppinud libedal teel püsti ja koduse mööbli keskel elus püsima. Järelikult peaks omalt poolt olema ette näidata mingi mõtestatud vahendite valik ja tegevuskava juhuks, kui keegi tahab tõlkijana areneda, kas või päris algusest.

Huvilised algajad on olemas. Kui inimest just kapis kinni ei hoita, siis ei kasva ta tänapäeva Eestis üksikeelseks kultuuritarbijaks, kellel ei teki küsimust, kuidas miski tema muukeelsest maailmast emakeeles kõlaks. Aga puht käsikaudu katsetades ei tarvitse edeneda ei sooritus ega oskused, ja lisaks on kõhe olla. Kui algajad katsetavad, siis käib katsega alailma kaasas küsimus:

„Kas nii tohib?“

Mõnes mõttes on see väga tabav ja läbinägelik küsimus, ainult et sageli püüab algaja kirjandus- ja tõlkehuviline selle abil läbi näha tekste. Tekstid sellest sugugi rohkem läbi paistma ei hakka. Seda, mis kas-tohib-küsimuse valgel läbi paistma hakkab, seletab suurepäraselt André Lefevere raamatus, mis võiks kuuluda algaja lugeja ja tõlkija kohustusliku lektööri hulka – „Kirjandusliku kuulsuse tõlkimine, ümberkirjutamine ja mõjutamine“ (1992)³. Lefevere'i tuntakse tema panuse järgi kultuurilisse pöördesse tõlketoorias, sh kultuurilise pöörde mõistestamise järgi koostöös Susan Bassnettiga 1990. aastate alguses⁴. Seda, eelnenud aastakümnete suundumustel ja uurimustel põhinevat mõtteliini esindab ka „Kirjandusliku kuulsuse tõlkimine...“, milles Lefevere eritleb ja näitlikustab meeleolukate sissevaadetega maailma kirjanduslukku kogu seda keerukate kultuurisuhete ja -tasandite võrku, millesse tõlked ja tõlkijad on mässitud ja mille sees ringipusimiseks pole mingit arukat peab-ja-tohib-nõu olemas. Nii palju Lefevere siiski möönab, et on küll „üks tasand, millel tõlkimine jääb normitavaks tegevuseks: tõlkijatel oleks tark sõnastiku sõna kuulata ning mitte tõlkida Catulluse „passer’it“ (pääsuke) näiteks „jõehobuks“⁵,“ kuid see mööndus üksnes rõhutab, kui võimatu on tõlkijale mingeid kindlaid käike normina kätte õpetada. Sõnastik on vältimatu ja väärt

³ A. Lefevere, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, 2017. Kasutan siin Kindle'i väljaannet ja viitan sestap peatüki täpsusega.

⁴ Vt lähemalt nt P. Torop, *Ideoloogia väli tõlketooria ja tõkeloo dialoogis*. Methis, 2020, nr 25. DOI: 10.7592/methis.v20i25.16565.

⁵ A. Lefevere, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, 8. ptk.

abimees, sealt muidugi tuleb vaadata, mida mõni sõna üleüldse tähendada võib. Aga mida selle teadmisega peale hakata, sõltub juba sõna ümbrusest lauses, lause ümbrusest tekstis, teksti ümbrusest kultuuris, kust ta tuleb, ja kultuuris, kuhu ta siirdub, ning mitte kuidagi üleüldiselt ja abstraktselt, vaid parajasti siis ja seal, kus kogu see tegevus toimub. „Keeled on erinevad ning seda erinevust ei kaota mitte mingi tõlkijakoolitusega. Tõlkijakoolitusega saab aga juhtida tõlkijate tähelepanu tõlkepoetika suhtelisusele ning strateegiatele, mida on võimalik kasutada mitte keelte erinevustest „üle saamiseks“ – need erinevused on paratamatud –, vaid selleks, et näidata originaalist „oma“ pilti, mida võivad mõjutada mitmesugused kaalutlused, mitte ainult ideoloogilised ja poetilised, vaid ka tõlke sihtrühma puutuvad. Need strateegiad ei kuulu mitte mingil juhul ainult lingvistika valda,“⁶ arutleb Lefevere peatükis „Tõlge: keel. Catulluse arvukad värvukesed“. Värvukeste lugu on alati hea vastuseks jutustada, kui algaja küsib, kas nii või naa tohib tõlkida. Mõnikord on see vastusena tinglikum, mõnikord üsna üks ühele, näiteks kui kord kerkis küsimus, kas Whitmanit tohib tõlkida riimilisse värssi, korrapärase rütmi- ja stroofilii- gendusega vormi. Vastupidiseid näiteid, s.t meetriliselt korrastatud värssi tõlkimist vabavärsiks, ühe meetrumi tõlkimist teiseks jne, leiab nii meilt kui ka mujalt hulganisti. Catulluse värvukeseluuletusel⁷ on 19. sajandist mitu sellist ingliskeelset tõlget.⁸ Kas tohib? Muidugi tohib, on ju tehtud ja tehakse veel. Noore odaviskaja puhul peab natuke vaatama, et endal või ligimesel odaga silma peast ei pista, aga tekst ei tee inimesele midagi, kui temaga mängida.

Iseasi, kust tuleb tung mingil moel tõlkida ning mis juhtub, kui siis ühel või teisel moel tõlkida. „Poeetika kohta võib öelda, et see koosneb kahest komponendist: üks on kirjanduslike võtete, žanrite, motiivide, prototüüpsete tegelaskujude ja olukordade varamu; teine on arusaam sellest, mis rolli kirjandus mängib või peaks mängima sotsiaalses süsteemis tervikuna,“⁹ resümeerib Lefevere peatükis „Süsteem: poeetika“ mõnes mõttes kogu raamatu läbiva idee: tõlkija töötab keelelis-poeetiliste ressurssidega, mida valdab, ning ühtlasi kultuurisituatsiooniga, kus ta tegutseb, ja suhtluseesmärgiga, mille on endale seadnud. Kui ta tõlgib näiteks luulet, mõjutab teda esiteks see, mida tema kaasaegsed ja -keelsed luulena ette

⁶ A. Lefevere, Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame, 8. ptk.

⁷ Catullus 2, e.k August Sanga tõlkes (*Väike värb, minu piiga silmarõõm sa...*) leitav nt TÜ klassikalise filoloogia osakonna Antiigiaknast (<https://antiik.ut.ee/tolked/catullus/index.html#c2>).

⁸ A. Lefevere, Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame, 8. ptk.

⁹ Sealsamas, 3. ptk.

kujutavad (milles muidugi omakorda mängib rolli see, mida nad muu maailma luulest ja luule ajaloost teavad), teiseks see, kuidas tema arusaamist mööda paigutub nende ettekujutuste taustale tõlgitav tekst ning kuidas ta ise selle teksti tõlkega sinna paigutada tahab. Kui oleks selge eesmärk tõlkida Whitmanit näiteks kirjandusloolise lugemiku jaoks, kust peab välja tulema, miks tema loomingut võib käsitada lääne vabavärsitraditsiooni algusena, võiks öelda, et ei tohi seda sinna mingis muus vormis tõlkida, muidu tekib põhjendamatu tunnetuslik ebakõla. Ent väljaspool sellist selget eesmärgiseadet tekitavad vabavärsi staatus Whitmani ja meie päevil ning elevus, mille on esile kutsunud praegune lihtsa rütmiga riimilise luule esiletõus, hulga küsimusi vormide staatuse vastavusest. Me nüüd võib-olla lausa peaksime Whitmani vabavärsist midagi muud tegema, et liiga taltsas ei tunduks.

Seda, kas tegelikult peab, tohib või ei tohi, otsustab see, kelle väljaanne on. Annad ise välja, otsustad ise. Aga igal juhul võib iga lugeja, kes jaole saab, teatada, et võeh, nii nüüd küll ei tohiks. Need on mehhanismid, mida Lefevere'i raamat võiks aidata algajal mõista, et nendega elutegelikkuses paremini toime tulla. See, et kindlalt kätteõpetatavat on vähe, tähendab peaasjalikult seda, et keegi ei ütle ette, mille eest kiita saab (peale selle kõige elementaarsema tasandi, et kui sõnastikkugi lahti ei tee, siis ilmselt kiita ei saa). Ülesanne ja voli on luua tõlgitavast teosest see „oma“ pilt ning seada see lugejate ette, kellel kõigil on samaväärne voli pildis kahelda, kui mõnel on samast teosest teistsugune pilt või ta lihtsalt ei salli selliseid pilte, nagu näidati. Tõlkija isegi võib aja möödudes kahtlema hakata ning tunda tungi luua varem tõlgitud teosest uus pilt, kui ta eelmist enam ei usu, aga teos on endiselt või uuesti toises või elulises päevakorras.

Kohustuslikku lektüüri on lihtne määrata ja Lefevere'i looming, sealhulgas „Kirjandusliku kuulsuse tõlkimine...“, võiks algaja tõlkija lektüüri hulka kindlasti kuuluda. Muuseas seepärast, et nagu raamatustki tunda ning autori kolleegid on meenutanud, algajad läksid Lefevere'ile korda. Ta tegeles nendega ja mõtles nende peale. „Kirjandusliku kuulsuse tõlkimine...“ kõneleb tõlkijaks õppimisest (seda ma märkasin tänavu üle lugedes) ning tõlkimisest õppijale arusaadaval moel (seda ma märkasin sajandi alguses ise üsna algajana esimest korda lugedes). Lektüüri määramisest keerulisem on öelda, mis peaks olema praktilised baasharjutused, mida teha, et piltide relatiivsuse ning sellest paratamatult johtuvate arusaamatuste vastu valmistuda. Õnneks on suured meistrid mõne harjutuse ette näidanud.

„Kes see ilukuduja on? peame küsima“

1868. aasta algul, jaanuari keskpaigast märtsi keskpaigani, saatis Kreutzwald Koidulale nende veel õige värske kirjavahetuse käigus neljaosalise kommentaari¹⁰ luulekogule „Emajõe ööbik“. Pärast seda, kui nad 1867. aasta lõpul olid kõige esimesi kirju vahetades jõudnud ääri-veeri äratundmisele, et Kreutzwald on Koidula luuletusi lugenud ning need talle meeldivad, pani ta ise ette, et kui aega saab, annab nõu, kuidas need tema arvates „keele poolest [...] teisiti oleks võinud käia“¹¹. Tsitaati on kärbitud vabama käega, kui päriselt peaks. Nende fraaside vahel arendab Kreutzwald oma mõtet hoopiski ühe vastunäitega luuletusest, mis keeleabi ei vaja, kuid neist nähtub, mis on tema eesmärk ja meetod: probleemi käsitab ta keeleprobleemina, ning lahendama asub ta seda tõlkija kombel, s.t loob algse teksti põhjal uue. Teoks saab ettevõtmine „Emajõe ööbiku“ valitud värsside kommenteeritud tõlkena Koidula keelest Kreutzwaldi keelde. Näiteks luuletuse „Su oma südant“ alguse kirjutab Kreutzwald ümber nõnda:

Miks tahad sa maailma
Au, kiitust otsida?
Kui libled lähvad lendama
Nad iga tuulega.¹²

Muudab ta sellega kolmandat ja neljandat värssi, mis Koidula algupärandis kõlasid: „Kui põhk nad pöörvad kõrva / Tõest' iga tuulega“¹³, ning seletab: „Sõna *libled* on õrnem ja kergem kui *põhk*, seega lenduminekuks hoopis kohasem, pealegi annab sedaviisi muudetud värss ka hea alliteratsiooni, mis eesti keeles veel tähtsam on kui riim, nagu me seda oma kõige parematest rahvalauludest iga päev õppida võime.“¹⁴ Põhu motiivi taha

¹⁰ M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V. Eesti Riiklik Kirjastus, 1962, lk 40–49, 55–63, 89–97, 117–125.

¹¹ Kreutzwald Koidulale 17. detsembril 1867. M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V, lk 31.

¹² M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V, lk 45.

¹³ L. Koidula, Luuletused. Eesti Raamat, 1969, lk 83.

¹⁴ M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V, lk 45. Tlk Betti Alver. (Kreutzwald vabandas Koidula ees juba ette, et rahuldava metakeele väljatöötamiseni ta pole eesti keeles veel jõudnud: „Tuleval korral, kui jumal jõudu ja tervist kingib, peab Teie „Emajõe ööbikust“ pikem jutt tulema, aga kahetsedes pean ütleva, et seda võõral keelel saan tegema, sest et mul kogunist võimalik ei ole oma mõtteid emakeelel nõnda välja ütelda, kuidas ma soovin.“ – Kreutzwald Koidulale 7. jaanuaril 1868, M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V, lk 38.)

takerdub tal lugemine ka luuletuses „Uus rahu“, mis luulekogus algupärasel kujul näeb välja nõnda:

Ta jälle kevadine ilu koob
Ja mured peitvad end' kui tuisk ja põhk;
Ta jälle pisarast ja päävast loob
Maailma uueks taeva armuõhk.¹⁵

Kreutzwald arutleb:

„Kes see ilukuduja on? peame küsima. Teeb ilu ise nimetatud tööd või seisab üks teine kangur nägemata temal selja taga? Minu arvates võiks lugu viimasel viisil sündida. Peaks see arvamine Teie mõttega ühte jooksma, siis tuleks ütelda:

„Ta jälle meil' kevadist ilu koob
Ja mured peidavad kui tuisk ja *tolm*.“

Põhu pärast, mis õhule siin riimiks võetud, olen Teile esimesel õhul oma mõtted avaldanud; aga kust õhule paremat vastanikku peame võtma? küsite Teie. Jäägu õhk minu pärast vastanikuta, kui temale paremat ei ole pakkuda, kui pihutäis põhku (*Streu*)! Tahaksime pooliku riimiga leppida, kuidas riimita loodud eesti keeles sagedast sünnib, siis ehk võiksime ütelda:

„Maailma uueks taeva armuhõlm.“

Et õhul ja hõlmal loodud vahe on, teab igaüks, aga piltlikus kõnes ei ole vaheseinad iial nii kindlad kui muidu.“¹⁶

Sisuliselt teeb ta midagi, mis kontseptualiseerimist ning seejärel rakedust ka tõlkeõpetuses leidis alles üksjagu hiljem: tõlgendab ja tõlgib Koidula teksti kognitiivse keeleteaduse vaatevinklist, üsna selles vaimus, nagu 1980. aastail hakkasid freimisemantika mõistetele tõlkeanalüüsis rakedust otsima Mia Vannerem ja Mary Snell-Hornby, kelle eeskujule toetub

¹⁵ L. Koidula, Luuletused, lk 101. Tsiteerin Eva Aaveri koostatud tekstikriitilisest väljaandest, et redaktsioon oleks võimalikult lähedane sellele, mida Kreutzwald kasutas, aga loetavuse mõttes läbimõeldult moderniseeritud. Selles tsitaadis olen siiski tekstikriitilise väljaande ühe paranduse 1867. aasta algkujule tagasi viinud, et Kreutzwaldi mõttekäigu lähtekoht kaotsi ei läheks. 1867. aasta väljaannet lehitseda ning vaadata, mida Kreutzwald täpselt nägi, on võimalik „Eesti vanema kirjanduse digitaalses tekstikogus“, https://utlib.ut.ee/eeva/index.php?lang=et&do=tekst_detail&tid=6593.

¹⁶ M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V, lk 58–59. (Kommentaari teisest osast alates on Kreutzwald kirjutanud ikkagi eesti keeles ning pöördunud saksa keele juurde tagasi alles viimase, neljanda osa lõpus.)

muuhulgas ka André Lefevere Catulluse värvukeste võrdluses. Selles käsituses¹⁷ on freimiks keelend tekstis ning stseeniks kogemussisu, mille see keelend aktiveerib ning mis keelendit kasutanud autoril ning tema lugejatel, sh tõlkijatel, võib olla erinev. Miks ei tule isegi üsna sõnasõnalised tõlked kahel tõlkijal ühesugused? „Põhjust ei tule otsida erinevatest sõnastikest, mida tõlkijad kasutavad, vaid selles, mida nad ette kujutavad. [...] Kokkuvõttes näitab traditsiooni analüüs, et Catullus 2 tõlkijad on pakkunud lugejale vahel väga eriilmelisi stseene, mille on aktiveerinud sama freim.“¹⁸ Teisisõnu, teksti põhjal tekib kujutluspilt, Kreutzwaldil näiteks Koidula teksti põhjal sõna otseses, s.t visuaalses mõttes pilt lendavast põhust. Uut teksti püüab tõlkija seejärel luua nii, et lugejal tekiks sarnane pilt, või Kreutzwaldi-Koidula juhtumi puhul vastupidi – et tekiks parem pilt kui lendavast põhust. Kreutzwald peab ka enesestmõistetavaks, et luules ei opereerita nende piltidega tingimata tavapäraste tähistusseoste järgi. Maamajanduslikult ei ole põhk ja libled sama materjal, poeetiliselt aga samaväärne materjal, mille sobivuse määrab see, kuidas ta sellisena, nagu me teda tunneme ja ette kujutame, mõjub stseenis, milles ta meile teksti mõjul heiaastub.

Mitut puhku seisneb Kreutzwaldi keelenõu Koidulale niisiis selles, et ta katsub stseenid korda teha, kui need tema meelest rikkis on. Ilukudumise stseeni kohta märgib küll toimetaja Mart Lepik, et seal on Kreutzwald ise kõigepealt lause valesti kokku lugenud: „Kr-i on siin eksitusse viinud Koidula vanas kirjaviisis tarvitatud „*Ta*“, mis peab olema „*Taa*“, s. o. taas, jälle.“¹⁹ Juhtus see siis puhtast südamest või vana kirjaviisi narritamiseks, on juhtum seda õpetlikumgi, vähemalt mis tõlkeõpetusse puutub. Seda juhtubki. Esiteks seda, et loetakse midagi valesti välja või kokku, s.t võetakse kasutusele freim, mida tegelikult ei ole, ja lugeja ees võivad lahti rulluda seninägematud stseenid, nagu näiteks kord ühes mulle ette puutunud tõlkekäsikirjas see kits jões, kelle abil teose tegelane enesetapu lavastas. Teiseks juhtub seda, et tõlkijale tundub nagu Kreutzwaldilegi, et stseen on

¹⁷ M. Vannerem, M. Snell-Hornby, Die Szene hinter dem Text: ‚scenes-and-frames semantics‘ in der Übersetzung. Rmt-s: M. Snell-Hornby (toim), Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Francke, 1986, lk 184–205. Selle tõlkeanalüüsile kohandatud rakenduse taustaks tasub tutvuda Haldur Õimu ja Madis Saluveeri ülevaatega freimi mõiste teoreetilisest potentsiaalst ning rakenduslikust probleemsest (H. Õim, M. Saluveer. Freimid keelekirjelduses. Akadeemia, 2002, nr 12, lk 2663–2678). Rakendusest endast annab eesti keeles kompaktse ülevaate Terje Looguse käsitus kultuuriliste konnotatsioonide tõlgitavusest (T. Loogus, Miks eestlane sööb sireliõisi ehk kultuuriliste konnotatsioonide tõlgitavus. Acta Semiotica Estica, 2013, X, lk 60–78).

¹⁸ A. Lefevere, Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame, 8. ptk.

¹⁹ M. Lepik (toim), Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus, V, lk 64.

rikkis. Ei saa aru, mis toimub. Mis kits, mis jões? peame küsima. Esimene käik sel puhul muidugi ongi, et loe üle ning lihtsamal juhul selgub, et jões hulpiski hoopis ülekuub – eelmisel lugemisel mõni täht tähele panemata jäänud, vahetusse läinud, kirjaviisi silma ära petnud. Keerulisemal juhul on keeruline lause. Või lause taga mingisugune tundmatu maailm, mille kohta tuleb uurima ja nuputama hakata, mis asju seal aetakse. Ei ole õieti vahet, kas tõlkija või tõlgendaja ei saa aru isikliku eksituse või teadmatuse või trükivea tõttu või ongi tekst segane. Niipea, kui algab mingi arusama ilukudumine, peab küsima, kes koob, mis asjus koob jne. Ja nagu Kreutzwald, seni küsima ja eri võimalusi kaaluma, kuni mingi pilt koorub.

Praktiline baasharjutus algajale tõlkijale seega: ole nagu Kreutzwald. Muidugi vaata sõnastikust, mis tähendab *kuduma* ja kuidas see mõnes teises keeles on, aga päriselt tegele küsimusega, kes mida koob ja miks koob ning kas on üldse oluline, et just *koob*. Ning pea selle kohta inimestega mõtte- ja kirjavahetust. Autoriga, nagu Kreutzwald Koidulaga, iga kord ei saa, ehkki võimaluse korral ikka tasub. Selle võimatuse korral aga kellega tahes, kes vähegi viitsib aidata asju ette kujutada, ning samuti nendega, kes võivad teada, mis on ette kujutatud asjade nimed, kui neid ise ei tea. Seda harjutust saab niisama lugedeski teha, ei ole tarvis teksti tõsimeeli ega täismahus tõlkima asudagi, vaid lihtsalt treenida süvenemist sellesse, mida tekst mingi lause, fraasi, kõla- või kõnekujundiga meist õieti tahab ja mis seal toimub. Kreutzwaldi näide jäi peamiselt semantika valda, tekstidel on teisi tahtmisi veel ning midagi põhu lendamisest palju põnevamat võib toimuda hoopis muul, näiteks kõla või kõneteo tasandil. Aga midagi seal igal juhul toimub, milles tuleb enese jaoks selgust saada, et seda siis omakorda esile kutsuda.

Küsimusele, mis kirjandustekstis toimub, ei vasta ükski sõnastik ega teatmeteos. Need, nagu paljud muudki allikad, on töövahendid, ja ka nendest saadav teave on töövahend. Lisaks vahenditele on tööks tarvis ka võtteid. Võtte omandamine erineb põhimõtteliselt vahendi omandamisest. Vahendi võib poest osta või nurgast võtta, abstraktsema vahendi – näiteks sõnaseletuse sõnastikust – järele vaadata või pähe õppida, s.t on võimalik, et ühe korraga omandad ning edaspidi on olemas. Võtet on vaja palju kordi harjutada. See ei tähenda, et võtte on väärtuslikum kui vahend või vastupidi. Odaviskajal ilma odata poleks midagi visata, aga odaga inimest ei maksa jätta käsikaudu katsetama, mida sihtida ja kui kaugele lendab. Keegi ei taha, et tuleks välja ükskõik kuidas, ent kui kuidagi ei tule ning huvi hääbub, siis see oleks raiskamine. Nii ka tekstide ja tõlkimisega. Siit ei koorunud mahukat ja vahetult rakendatavat harjutusplaani, aga kaks

suunda, kus neid plaane arendada tuleb, on ehk visandatud. Peame õppima algajasõbralikult õpetama nii seda, kuidas toimib kultuur kui institutsioon ja suhete süsteem tekstide ümber, kui ka seda, kuidas suhete süsteemid tekstides väljenduvad ja tekstide kaudu teostuvad – tagama tõhusama üldhariduse kognitiivse tähendusõpetuse, pragmaatika ja poetika vallas. Tõlkijad ei tule ju kuskilt tõlkijate kasvandusest, vaid elust enesest ning alustavad pusimist nende vahendite ja võtetega, mis neile koolist külge on jäänud. Hiljaaegu voogas üle kogu maa suur ärevus selle pärast, mis saab siis, kui inimesel jääb edaspidi koolis lugemata mõni teos, mida seni on kõik seal lugema pidanud. Küsimus vajabki tähelepanu, aga on seda ka heldelt saanud võrreldes küsimusega, mis saab siis, kui inimesel tuleb kõigi jaoks tõlkida teos, mida mitte keegi teine ei ole lugenud. Päril nii igal tõlkijal iga kord muidugi ei lähe, aga põhimõtteliselt siiski – tõlkija töötab teosega alati seal, kus kedagi teist ei ole, sest ühtedel on selle teosega suhe kuskil eelmises kohas ja teiste oma siin alles tekib, kui tõlge ilmub. Et nad satuks kohe alguses sinna üksindusse mõningate oskustega, millega seal midagi pihta on hakata, selleks tegelikult praegu plaani pole. Tuleb teha.